
Át kell-e alakítani a mezőgazdasági cégeket? Avagy a családi gazdaságokra vonatkozó jogalkotás hatása a mezőgazdasági termelőszervezetekre*

Olajos István**

A tanulmány célja, hogy a mezőgazdasági üzemjog alapjául szolgáló családi gazdaságokról szóló törvény és az agrárgazdaságok átadásáról szóló, a családi gazdálkodás generációk közötti folytonosságát biztosító jogszabályok hatásait vizsgálja az immár hagyományosnak mondható földforgalom szabályaira. Az alapkérdés: van-e annyi előnye a családi gazdálkodásnak mint üzemformának, hogy a hagyományosan más tőke- vagy vagyonegyesítő társaságok átalakulását indukálja. Elősegíti-e ezt a folyamatot a minden tőkeelemet magában foglaló gazdaság-átruházás és speciális szerződésai?

Kulcsszavak: családi gazdaságok, agrárvállalkozások, agráröröklés, generációváltás, gazdaság-átadási szerződések típusai, földforgalom

Should agricultural companies be transformed? Or the effect of legislation on family farms on agricultural production organizations

The aim of the study is to examine the effects of the Act on Family Farms, which is the basis of agricultural farm law, and the legislation on the transfer of agricultural farms, which ensures the continuity of family farming between generations, on the rules of land transfer, which can now be said to be traditional. The basic question: does family farming have so many advantages as a form of business that it induces the transformation of traditionally other capital or asset pooling companies. Does the economic transfer, which includes all capital elements, and its special contracts promote this process?

Keywords: family farms, agricultural enterprises, agricultural inheritance, generational change, types of farm transfer contracts, land transfer

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2114>

* „A mű a TKP2021-NKTA-51 számú projekt keretében a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a Tématerületi Kiválósági Program 2021 pályázati program finanszírozásában valósult meg.”

** Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Munka- és Agrárjogi Intézeti Tanszék.

1. Kérdésfeltevés és a vizsgálandó jogszabályok köre.

A következő cikkben arra keresem a választ, hogy a családi gazdaságokról szóló törvényben szabályozott vállalkozási formák és a gazdaságátadással létrejövő agrárvállalkozások milyen előnyt élvezhetnek a földforgalomban.

A magyar Alaptörvény P) cikkében a nemzet örökségének tekinti, természeti erőforrásnak minősíti a termőföldet, az erdőket és a vízkészletet, a biológiai sokféleséget, különösen a honos növényi és állatfajokat, valamint kulturális értékeket.¹ A természeti erőforrások védelmére az Alaptörvény három sarkalatos törvény megalkotását rendeli el.

Az első a 2013-ban elfogadott a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény, amely maga is kerettörvénynek minősül, és a részletszabályait tartalmazó, de immár egyszerű többséggel módosítható végrehajtási törvénye, a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról szóló 2013. évi CCXII. törvény (Fétv.), illetve számos végrehajtási rendelet.

A földforgalmi jogszabályok a magyar agrárjogi szabályozás gerincét alkotják, és számos, a polgári jogtól eltérő alkotmánybírói határozat² és kúriai jogegységi döntés³ kapcsolódik a jogterülethez. E jogszabályokat összefoglaló néven földforgalmi szabályoknak nevezem.⁴

A másik elemzett jogszabály a családi gazdálkodásra vonatkozó törvény (a családi gazdaságokról szóló 2020. évi CXXIII. törvény), amely 2021. január 1-től hatályos. Az Alaptörvény szerint ez a családi gazdálkodásra vonatkozó szabályozás kiegészül egy mezőgazdasági üzemekről szóló jogszabállyal, melyeknek kaotikus rendszerét a magyar agrárjog tudománya próbálja egy egységes rendszerbe összefogni, eddig kevés sikerrel.⁵

¹ 2020. február 14-én, Miskolcon a CEDR Magyar Agrárjogi Egyesület rendezett konferenciát a P) cikk környezetjogi és agrárjogi vetületeivel összefüggésben. A kapcsolódó előadások: Olajos István: *A földforgalmi törvény Alaptörvényi céljainak megvalósulása*; Kurucz Mihály: *Az agrár-környezetvédelem alkotmányjogi vetületei*; Bándi Gyula: *Fenntartható fejlődés, környezet és Alaptörvény*; Horváth Gergely: *A fenntarthatóság és az élelmiszerjog feszültségpontjai*; Hegyes Péter: *A fenntartható agrárium alapjogi pillérei*; Fodor László: *A fenntartható fejlődés alapjogi lenyomata*; Andréka Tamás: *Az alaptörvény P. cikke védelmet ad, vagy szükségtelenül korlátoz?*

² 17/2015 (VI.5) Ab. határozat, 18/2016(X.20) Ab. hat., 3663/2016(III.22) Ab. végzés, 24/2017(X.10) Ab. határozat, 27/2017(X.25) Ab. határozat, 18/2018 (XI.12) Ab. határozat, 18/2018(XI.12) Ab. határozat 20/2018 (XI.14) Ab. határozat, 3224/2019(XI.11) Ab. határozat, 3239/2019(X.17) Ab. végzés, 3297/2019 (XI.18) Ab. határozat, 11/2020(VI.3) Ab. határozat, 1/2021 (I.7) Ab. határozat,

³ Összefoglalását lásd: 2018.EI.II.JGY.K

⁴ A kapcsolódó jogszabályokra lásd: Szilágyi János Ede: *Új szabályozás a közérdek érvényre juttatásának szemszögéből - a 2013. évi CXXII. törvény a mezőgazdasági földek forgalmáról* előadás Miskolc, 2013. október, 14. 12. dia - Csák-Hornák-Kocsis-Kókai-Kunné-Olajos-Szilágyi: *Agrárjog- a magyar agrár- és vidékfejlesztési jog lehetőségei a globalizálódó Európai Unióban* Miskolc Egyetemi kiadó 2020 64-67p továbbiakban Szilágyi 2020. illetve Olajos István: *A mezőgazdasági igazgatási szervek szerepe a földforgalomban* Vagyongazdálkodási szakjogász előadás Miskolc, 2022. október 5.

⁵ A családi gazdálkodás különböző aspektusairól lásd: Mikó András: *Kedvezőbb adózási rendszer Magyar Mezőgazdaság* 2021. január 6. 4243.p.; Schiller-Dobrovitz Alexandra: *Új kihívások a családi gazdaságokban a családi gazdaságokról szóló törvény tükrében* *Jogi Tanulmányok* 2021. 59-71 pp.

A harmadik sarkalatosnak minősülő jogszabály a mezőgazdasági termelés-szervezésre vonatkozó jogszabály lenne, amelyet azonban az Országgyűlés még nem alkotott meg. A jogszabály előkérdésének tekinthető jogszabályok még a 2010-es időszak előtt születtek, és nem illeszthetők a P) cikk által a nemzet közös örökségként kezelt természeti erőforrások védelmének rendszerébe.⁶

A családi gazdaságokról szóló törvény közel 80 szakasza közül csak az első húsz szakasza hatályos, a többi rendelkezés a kihirdetést követően hatályát veszítette. E törvény alapján nyert új szabályozást az őstermelői státusz, valamint az őstermelői nyilvántartás,⁷ az őstermelők családi gazdasága és a családi mezőgazdasági társaság szabályozása.

A családi gazdaság típusainak bemutatása után, jelen tanulmányban összefoglalom és csoportosítom azokat a szabályokat, ahol az elfogadott családi gazdaságokról szóló törvény hatott a földforgalmi szabályok két legfontosabbikára, a földforgalmi törvényre és a végrehajtására kiadott törvényre, a Fétv-re.

A 2021-ben hatályba lépő családi gazdaságokról szóló törvény átalakította az agráriumban addig működő gazdálkodó szervezetek rendszerét. Az addig őstermelő kategóriában termelő legkisebb gazdaságok a formaváltozás nélkül, egy máshogyan értelmezett őstermelői fogalommal szembesülve „megúszhatták” az átalakítást. Azok az őstermelők, akik pedig egy főállású gazdálkodás gazdálkodó vezetése adatait, rész munkaidőben vagy másodállásban vettek részt a termelésben, átalakulhattak őstermelők családi gazdaságává.

Az addigi családi gazdaság, mint jogi kategória, választás elé került, hogy őstermelők családi gazdaságaként vagy családi mezőgazdasági társaságként folytathatta tevékenységét. A mezőgazdaságban tevékenykedő gazdasági társaságok, szövetkezetek és erdőbirtokossági társulatok pedig átalakulhattak családi mezőgazdasági társasággá.

Családi gazdaságokról szóló törvény hatálya alatt az őstermelő, az agrárgazdasági kamara nyilvántartásában szereplő természetes személy, aki saját gazdaságában, termelő tevékenysége önállóan, őstermelői család tagjaként végez, és a kiegészítő tevékenységből származó jövedelmet nem haladja meg az összes árbevétele egynegyedét.

István Olajos: Creation of family farms and its impact on agricultural and forestry land trade legislation under publishing *JAEL* 2022/33 10 p.

⁶ Lásd: a 2003.évi XVI. törvényt az agrárpiaci rendtartásról. Elemzéséről lásd: Kapronczai István: A magyar mezőgazdaság az adatok tükrében *Agrárgazdasági információk* 2010/12. pp. 101-115 14p illetve a rendtartási törvény jogi értelmezéséről Fónagy Sándor: A kárigény megítélése terménypiaci jogvitákba *Gazdaság és Jog* 2012/10 pp. 17-23, illetve Szakáll Róbert: Adásvételi vagy mezőgazdasági termékértékesítési szerződés? *Gazdaság és Jog* 2012/10 pp. 23-26. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek vonatkozásában a beszállítókkal szemben alkalmazott tisztességtelen forgalmazói magatartás tilalmáról szóló 2009. évi XCV. törvény melynek értelmezéséről lásd: Csirszki Martin Milán: Unfair trading practices in the agriculture and food supply chain – comparing the 2019/633 EU directive with the Hungarian regulation In: *European Integration Studies* 2021/1 pp. 191-197., 7 p., valamint Csirszki Martin Milán: Tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok a mezőgazdaságban: Az uniós irányelv összevetése a magyar szabályozással *Magyar Jog* 2021/ 3 pp. 156-163. , 8 p.

⁷ Lásd: Minkó Krisztina: Polgári jogi társaság- kommentár a Ptk.6:498-6:513§-hoz In: Csehi-Bodzási-Tőkei: Kommentár a 2013.évi. V.törvényhez Magyar Közlöny Kiadó 2021.

Az őstermelő családi gazdasága olyan önálló jogalanyisággal és a társaság vagyonától elkülönített vagyonnal nem rendelkező, legalább két, egymással hozzátartozói láncolatban áll a mezőgazdasági őstermelő tag által létrehozott termelési közösség, amelynek keretein belül a mezőgazdasági őstermelők az őstermelői tevékenységüket saját gazdaságukban közösen, valamennyi tag személyes közreműködésével, összehangoltan végzi.

Az őstermelők családi gazdaságára a polgári jogi társaság szabályait kell háttérjogszabályként alkalmazni. Egy mezőgazdasági őstermelő csak egy őstermelő családi gazdaságának lehet tagja.

A családi mezőgazdasági társaság ugyan családi mezőgazdasági társaságok nyilvántartásában szereplő, kizárólag mező és erdőgazdasági tevékenysége, illetve kiegészítő tevékenységet folytató családi gazdasági társaság, szövetkezet vagy erdőbirtokosság a társulat, amelynek legalább két tagja van, egymással hozzátartozói láncolatban állnak. Egy személy egyidejűleg csak egy családi mezőgazdasági társasággal állhat tagsági viszonyban.⁸

A vizsgálat tárgya 2022. január 1-jétől kibővült az agrárgazdaságok átadásáról szóló 2021. évi CXLI. törvénnyel (a továbbiakban Ag.át.tv.). A jogszabály vagyonösszességként kezeli a gazdaságátadó őstermelő, vagy mezőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozó földjeit, egyéb gazdasági hasznosítási ingatlanjait, ingó dolgait, vagyoni értékű jogait, és agrárgazdasági társaságban, szövetkezetben vagy erdőbirtokossági társaságban fennálló vagyoni részesedését. Ezt a vagyonösszességet ruházhatja át közeli hozzátartozójára, vagy legalább 7 éve foglalkoztatott munkavállalójára, vagy olyan személyre, akit munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban foglalkoztat. Munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonynak minősül: a bedolgozói munkaviszony, a vállalkozási és megbízási szerződésen alapuló, valamint a személyes közreműködéssel járó gazdasági és polgári jogi társasági vagy egyéni cég tagjaként végzett tevékenység, valamint az egyéni vállalkozói tevékenység.⁹

A gazdaságátadást négy szerződéstípus szabályozza. Ezek között nevesített a gazdaságátadási adásvétel,¹⁰ a gazdaságátadási ajándékozás,¹¹ a gazdaságátadási tartási¹² és a gazdaságátadási életjáradéki szerződés.¹³

⁸ Lásd: Olajos 2022, Csák Csilla: A családi gazdálkodás üzemi formái Agrárjog előadás Miskolc. 2021. április 11. 1-13. dia vö: Baka F. Zoltán: Családi gazdaság Figyelő, 2016/ 38. sz. pp: 7. A családi mezőgazdasági társaság Adó-kódex 2021/7.szám 58.p,

⁹ Gazdaságátadási törvény 2§

¹⁰ Gazdaságátadási adásvételi szerződés alapján: a gazdaságátadó a gazdaság tulajdonjogának átruházására, a gazdaságátvevő a vételár megfizetésére és a gazdaság átvételére köteles (Ag.át. törvény 3§ (1) bek. a.) pont.

¹¹ Gazdaságátadási ajándékozási szerződés alapján: a gazdaságátadó a gazdaság tulajdonjogának ingyenes átruházására, a gazdaságátvevő a gazdaság átvételére köteles. (Ag.át. törvény 3§(1) bek. b.) pont.

¹² Gazdaságátadási tartási szerződés alapján: a gazdaságátvevő a gazdaságátadó, illetve a gazdaságátadó által megjelölt személy haláláig körülményeinek és szükségleteinek megfelelő ellátásra, gondozásra, a gazdaságátadó a gazdaság tulajdonjogának átruházására köteles (Ag.át. törvény 3§ (1) bek. c. pont)

¹³ Gazdaságátadási életjáradéki szerződés alapján: a gazdaságátvevő a gazdaságátadó haláláig meghatározott pénzösszeg vagy más helyettesíthető dolog időszakonként visszatérő szolgáltatására a gazdaságátadó a gazdaság tulajdonjogának átruházására köteles. (Ag. át. törvény 3§ (1) bek. d. pont)

2. A gazdaságátadás előzményei a magyar agrárpolitikában és a vidékfejlesztési támogatások rendszerében

A fiatal agrárvállalkozók és agrárvállalkozásokra vonatkozó gazdaságátadás a következő támogatási ciklus kiemelt területként kezelt támogatása. Ezt a tételmondatot alátámasztja az a tény, hogy a stratégia tervezésre vonatkozó rendelet kilenc célkitűzése között, fontos szerepet játszik az agrárvállalkozások beindítása (termelők támogatása és a gazdasági életképessége elősegítése.) Emellett a gazdaságátadás egyik fontos feltétele a kezdeti strukturális politika irányelveitől kezdve az a cél, hogy a gazdaságátadás egyet jelentsen az átadandó gazdaság modernizációjával.¹⁴

A modernizáció, digitalizáció és az új, szaktanácsadási módszerek átvétele az új vidékfejlesztési rendszer egyik átfogó célja. A cél elérésének egyik eszköze a gazdaság-átadás, melyben az új agrárüzemek beindítása nem jár ennek gazdasági alapjainak a megteremtésével is, tehát a legfontosabb termelőeszközök, ingatlanok, növényvédő-szer állomány, és a termelés folytatásához szükséges vagyoni értékű jogok már rendelkezésére állnak az új típusú gazdálkodás beindítójának.¹⁵

A magyar agráriumban egy eddiginél tudatosabban felépített agrárpolitikával mindez elérhető. E politika kialakítását célozta meg az AGRYA-Fiatalkörmű Magyarországi Szövetsége, amikor elkészítette „Nemzeti minimum az agrár-nemzedékváltásért” elnevezésű javaslatát. A Javaslat a zökkenőmentés átmenet érdekében 5 fontos ponton szeretne áttörést elérni: 1. a gazdaságátadás, 2. a támogatások és hitelezés, 3. a földügyi szabályozás, 4. a munkaerő, foglalkoztatás és pályaaorientáció, 5. képzés tanácsadás és tudásátadás témakörében.¹⁶

A felvetett kérdéskörök mindegyikéhez kapcsolódik vagy kapcsolódhat támogatási program, és a felvetett kérdéskörök azt vetítik előre, hogy jól átgondolt nemzeti agrárpolitikával a fiatal agrárvállalkozókra vonatkozó programok tematikus alprogramszerű támogatási jellege megmaradhat.¹⁷ Az ilyen jellegű támogatások erősítéséhez azonban fontos az intézmény erőteljesebb jogrendszerbe ágyazása. Ennek előfeltétele, hogy a nemzedékváltás megközelítése a kapcsolódó kérdések megoldására is törekedjen.¹⁸ Kapcsolódó kérdések a gazdálkodással felhagyó gazdaságátadó korai nyugdíjba vonulására vonatkozó programok kialakítása, a

¹⁴ Novák László- Szabó Csaba (2007): Fiatal mezőgazdasági termelők támogatása és a gazdaságátadás In: *Agrárágazat* 2007/8. szám 10-11

¹⁵ Pólya Árpád - Varanka Mariann (2013): Ki veszi át a stafétabotot- Generációváltás az agráriumban In: *Agrárágazat* 2013/9. 20-23

¹⁶ AGRYA: Az ügy, ami összeköt – Nemzeti minimum a nemzedékváltásért In: https://dxpvcgy88gl35.cloudfront.net/sites/default/files/downloads/fiatalkormu_nemzeti_minimum.pdf f (letöltés ideje: 2018. október 14.)1-3

¹⁷ AGRYA loc. cit.

¹⁸ Székely Erika (2009): A nemzedékváltás kérdései az ÚMVP Tükrében In: http://www.hermanottointezet.hu/sites/default/files/Szekely_Erika.pdf (letöltés ideje: 2018. október 13.)

gazdaságátadás forrásainak megteremtése, a gazdaságátadás és az innováció és technikai fejlődés megteremtése.¹⁹

Az agrár föld- és gazdaságöröklés speciális, a polgári jogon kívüli eszközeinek létrehozása, a fiatal agrár vállalkozók számára a tényleges gazdaságátadás elősegítő földforgalmi szabályok megteremtése. Fontos továbbá az ezzel a területtel foglalkozók tevékenységének összehangolása azáltal, hogy a kapcsolódó szabályozási koncepciót össze-egyeztethető legyen egy új szervezeti kerete a kérdésnek az agrárminisztériumon belül, legyen egy új nemzedékváltásért felelős országgyűlési albizottság a vidékfejlesztési bizottságon belül, az Országgyűlés évente tüzze napirendre a nemzedékváltás kérdését, és az agrárkamara is kezelje kulcsponthoz a kérdésként az ügyet.²⁰ Emellett e sorok írója szükségesnek látná azt is, hogy a nemzedékváltás elősegítése érdekében lenne egy miniszteri biztos, aki az ágazaton belül elősegíti a kérdéses jogszabályok mielőbbi elfogadását.

A kapcsolódó jogalkotási feladatok közül a leginkább fontos egy, a polgári jogi öröklési szabályokat alapul vevő, de attól koncepciójában eltérő agrár-öröklési törvény megalkotása, amely külön fejezetként szerepeltetné a földek törvényes és a földek végrendeleti öröklését.²¹ Emellett fontos lenne a családi gazdálkodást alapul vevő családi üzem, és egy személyegyesülési alapokon működő agrárüzem létrehozása, amely a státuskérdéseken túl szabályozná a családi üzem és az agrárüzem öröklési kérdéseit is. A két törvény közti alapvető különbség az lenne, hogy az üzemtörvényben a föld önállóan elvesztené forgalomképességét, és mint az agrárüzem, vagy a családi üzem egy összetevője jelenne meg, melynek eladásához szükséges lenne az üzem minden alkotórészének átruházása vagy egységes öröklése.

A földöröklés összehasonlító jogi alapon történő elemzésével, és egy új föld- és üzemöröklési rendszer koncepcionális kérdéseivel foglalkozó disszertáció megírásával járult e témakörhöz Hornyák Zsófia.²² Hornyák a polgári jogtól eltérő, azt speciális jellegével kiegészítő szabályozásban látja a speciális öröklési szabályok lényegét. A szabályozási koncepcióval elő kívánja segíteni a földtulajdon és a földhasználat egységét, a földforgalmi törvénnyel kettévágott végrendeleti és törvényes öröklés hasonló jellegű szabályozását. A hasonló jellegű szabályozás anyaga az a koncepció, hogy az legyen a föld örököse, akinek a gazdálkodás fenntartásától a megélhetése függ, és vállalja az ehhez szükséges elméleti és gyakorlati tudás megszerzését. Koncepciója megalkotása során figyelemmel van az Alaptörvény elfogadásával alapjoggá váló aktív és passzív öröklési jog érvényesülésére. Ha az örökösök között nincs földműves, akkor, aki meg kívánja szerezni az örökség mező és erdőgazdasági föld részét, annak ideiglenes hatállyal

¹⁹ Székely Erika (2009 a): Nemzedékváltás a mezőgazdaságban In: *Agrárgazdasági Információk* 2009/2. szám 66. AKII Budapest illetve Pólya Árpád- Varanka Mariann (2013 a): Generációváltás az agráriumban II. - a családi vállalkozások mérőköve In: *Agrárágazat* 2013/10.

²⁰ AGRYA op. cit. 2.

²¹ Hornyák Zsófia: *A mezőgazdasági földek öröklése* PhD. értekezés tézise Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola Miskolc (letöltés ideje: 2019. december 2.) http://real.mtak.hu/93383/1/jav_PRESS_vegl_beliv_HornyakZs_Monografia_20190226.pdf

²² Hornyák Zsófia: *Richtungen für die Fortentwicklungen: Beerbung des Grundstückes: Továbbfejlesztési irányok: földöröklés, Agrár- és Környezetjog* 2018/25, 107-131.

adná át a közjegyző a földet, és egy év után kell a szerzéshez szükséges végzettségét bemutatni ahhoz, hogy a hagyaték átadása véglegessé váljon. Ha egy éven belül más is jogot formál a birtokra, és mindketten megszerzik a szükséges tudást, Hornyák a két jelentkező közös használatába adná a földet.²³

Hornyák koncepciója kiegészíthető lenne azzal az előírással, hogy az alapvégzettség megszerzése mellett egy jól felépített gazdaságfejlesztési tervet is be kellene mutatnia a föld megművelését vállaló örökösnek, aki a fiatal gazda támogatás elnyerésével a gazdaság modernizációjához szükséges források jelentős részét is biztosítani tudja.

Az AGRYA által „Nemzeti minimum a nemzedékváltásért” címen kidolgozott koncepció kapcsán fontos kérdés a földforgalmi törvény megfelelő szempontok szerinti módosítása, amely figyelembe veszi azt a tényt, hogy a fiatal gazdák a gazdatársadalmon belül egyre inkább kialakuló földszerzési versenyben a jelenlegi szabályok szerint alárendelt pozícióban vannak. A pályakezdő agrárvállalkozó bár földműves, mert a megfelelő agrárvállalkozás felépítéséhez szükséges végzettséggel már rendelkezik, még nincsenek meg a vállalkozáshoz szükséges anyagi keretei, gépei, berendezései, bejegyzett cége vagy vállalkozása. Ezekkel a mező- és erdőgazdasági földek megszerzésekor még nem, de a föld megszerzésétől számított egy éven belül már a föld fekvése szerinti településen kell rendelkeznie, és annak agrárjellege nem kérdőjelezhető meg, tehát adózott jövedelmet is kell produkálnia. A földforgalmi törvény megváltoztatását úgy képzei el a fiatal agrárgazdálkodók szervezete, hogy a pályakezdőknek erősebb elővásárlási jogosultságot kellene adni.²⁴

Ezzel szemben, ha a földszerzés egy jól felépített vállalkozásépítési koncepció alapján mezőgazdasági vállalkozások támogatása, vagy esetleg nem mezőgazdasági vállalkozáshoz szükséges alapanyag termelést szolgáló támogatás alapeleme lenne, a jelenlegi szabályok szerint is a földforgalmi szabályoknál kevésbé szigorú polgári jogi és ingatlan-nyilvántartási szabályoknak kell megfelelnie, ahol a tulajdonszerzést a jól átgondolt gazdaságfejlesztési terv megvalósítása garantálja. A jelenleg kialakult földforgalmi gyakorlat, a helyi földbizottságok feladatát ellátó kamarai szervek állásfoglalása kapcsán felmerült immár kizárólag a kamarai szervek támogatásának elnyerése miatt kialakuló új közigazgatási eljárás a több mint négy hónapos mezőgazdasági igazgatási szervek jóváhagyását egy, de akár több évre is elhúzhatja.²⁵

A közigazgatási jóváhagyás funkcióját a támogatást elnyert fiatal agrárvállalkozó esetében helyzetben a támogatási szervezet, amely a megvalósuló támogatási eredmény ellenőrzése után fizeti ki a támogatás teljes összegét, és joga van ennek

²³ Hornyák Zsófia: Die Regeln bezüglich des landwirtschaftlichen Gewerbes in einer Rechtsvergleichsanalyse: A mezőgazdasági üzemre vonatkozó szabályok jogösszehasonlító elemzésben, *Agrár- és Környezetjog* 2018/24, 33-60.

²⁴ AGRYA op .cit. 4-5.

²⁵ Csák Csilla, Hornyák Zsófia, Kocsis Bianka Enikő: The altering Hungarian regulation of transactions in agricultural lands. In: Christian Dumiriu Mihes, Diana Cirmaciu (szerk.): *Current questions and european answers on the field of law and justice in Romania and Hungary*, Editura Pro Universitaria, Bucuresti, 2016, pp. 86-94

visszatartására is. A föld megvásárlása azonban a támogatások jelentős részében nem támogatható költségnek minősül, így az egyre inkább az eredményes vállalkozás alapjának minősülő tőkeelemet a vállalkozás egyéb bevételei közül kellene kitermelni a kezdő vállalkozónak, mely komoly versenyhátrányt jelent számára. Ezzel is változtatni kellene, mégpedig úgy, hogy az adott támogatás pályázati kiírásában szerepeljen az a szakasz, hogy a vállalkozásindításához kapcsolódó földvásárlás nem tartozik a földforgalmi szabályozás hatálya alá.

3. Az agrárgazdaságok átadásáról szóló jogszabály megszületése és legfontosabb jogintézményei

A miniszteri indoklás szerint²⁶ az agrárgazdaságok átadásáról szóló törvény megszületésének legfontosabb indoka az, hogy a hazai mezőgazdasági történelmi sajátosságok eredményeként a rendszerváltáskor indult gazdaságok alapítóinak generációja 2021-re éri el azt az életkort, amikor természetes módon fölmerül a gazdaság átadása a fiataloknak. Ennek alátámasztására szolgál az, hogy egyéni gazdaságok esetében elmondható, hogy a gazdaság irányítóinak 65 százaléka meghaladta az 55 évet.²⁷ Szerencsés esetben az átadás családon belül történik, ugyanis az agrárium fiatal termelőinek mintegy 90 százaléka már működő gazdaságot vesz át.²⁸

A jogalkotás koncepcióinak kialakítása során a minisztérium két alapvetést vett figyelembe. Egyrészt a jelenleg a magyar agráriumban gazdálkodók többségét meghatározó kis és középvállalkozások körébe tartozó, egyénileg vagy őstermelők családi gazdaságában tevékenykedő mezőgazdasági őstermelő és egyéni vállalkozók alkotják. Másrészt a felmérések eredményei szerint a megkérdezett érintettek számára legnagyobb nehézséget az adminisztrációs feladatok jelentik a gazdaság átadásánál és átvételénél.²⁹ Az agrárminisztérium a gazdálkodó életében történő átadáshoz kapcsolódó adminisztrációs terhek könnyítése végett készítette elő a gazdaság átadásáról szóló törvényt.

Az új jogszabály fókuszában az élő családtagok között megkezdett megvalósuló gazdaság átadásán, amely a felek gazdaságátadó és gazdaságátvevő, valamint a családtagok konszenzusán alapul.³⁰

3.1. Mit kell átruházni, ha gazdaságátadásról van szó? Egyrészt a föld tulajdonjogát és használatát, másrészt a földműveléshez szükséges hatósági engedélyeket kell módosítani. A fennálló használati, termékértékesítési és egyéb

²⁶ 2021. évi CXLI. törvény végső előterjesztői indokolása az agrárgazdaságok átadásáról (Ag. át tv. Indoklás –általános indoklás).

²⁷ A fenti statisztikát használja Szinay Attila: *A termőföldeken fennálló osztatlan közös tulajdon felszámolásáról és az új földforgalmi rendelkezésekről* című előadásában. 2-3 dia Miskolc, 2022. 04. 12. Miskolci Agrárjogi Fórum.

²⁸ Andréka Tamás: *Üzemi rendszer* – előadás a Vagyongazdalkodási szakjogász képzésen Miskolcon 2022. október 7.-én a továbbiakban (Andréka 2022) diák: 84-99. dia 84.

²⁹ Ag. át tv. Általános indoklás

³⁰ Andréka 2022 85.

szerződéseket kell átruházni a gazdaságátvevőre. Rendezni kell a gazdálkodással együtt járó adó- és társadalombiztosítási kérdéseket. A gazdaságátadással együtt jár a gazdaságátadó nyertes pályázatok átadása, illetve az ezzel kapcsolatos kötelezettségek gazdaságátvevő általi átvállalása.³¹

A szerződést minden esetben gazdaságátadási szerződésnek nevezzük. Ezek alapján a mezőgazdasági termelők által végzett mező- és erdőgazdasági tevékenység folytatása érdekében, és annak eredményeként egy egyedi vagyon jön létre, amely ebben a formában nagyobb értékkel bír, mint az egyes vagyonelemek összessége. Az agrárgazdaság vagyonösszesség, és ezt a vagyonösszességet ruhazza át a gazdaságátadó a gazdaságátvevőre, adásvételi, ajándékozási vagy tartási, illetve életjáradéki szerződéssel, azonban ezen szerződések kapcsán a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényben (Ptk.) rögzített szabályozás a kiinduló pont, viszont mindig egy egyezség kell, hogy megtörténjen a gazdaságátadó, a gazdaságátvevő, illetve az egyebekben örökösnek minősülő felek között. Ennek az együttműködésnek a szabályozásáról szól az elemzett jogszabály.

3.2 Ki lehet gazdaságátadó és -átvevő? Gazdaságátadó lehet az öregségi nyugdíjkorhatárt elért vagy a szerződés megkötésétől számítva legalább öt éven belül elérő mezőgazdasági őstermelő, vagy mező- és erdőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozó.³² Az alapfeltétel mellett fontos kiegészítő feltételek vannak, az egyik ilyen, hogy legalább tíz éve saját nevében és saját kockázatára folytat mezőgazdasági vagy erdőgazdasági tevékenységet,³³ kiegészítő tevékenységet, és ezen tevékenységből igazoltan árbevétele származott.³⁴ További feltétel, hogy a gazdaságátadási szerződésben meghatározott mező és erdőgazdasági föld területének több, mint háromnegyedének, a földhasználati nyilvántartásban legalább öt éve bejegyzett földhasználója. Ha erdőgazdasági földről van szó, akkor az erdőgazdasági, erdőgazdálkodói nyilvántartásba legalább öt éve bejegyzett erdőgazdálkodója, vagy ilyenként bejegyzett gazdasági társaság tulajdonosa.

A gazdaság átvevőre vonatkozó feltételek a következők: a gazdaságátadónál legalább tíz évvel fiatalabb, ötvenedik életévét el nem érő mezőgazdasági őstermelő, vagy mező- és erdőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozó, aki a gazdaságátadóval a családi gazdaságokról szóló törvényben meghatározó hozzátartozói láncolatban áll, vagy legalább hét éve munkaviszonyban vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban áll.³⁵

3.3. Milyen kötelezettségei vannak a gazdaságátadónak? Legfontosabb gazdaságátadói tevékenység az élelmiszerlánc-felügyeleti információs rendszerben nyilvántartott a gazdaságához kapcsolódó tevékenységének megszüntetése. A gazdaságátvevőnek pedig, hogy ezen átadási szerződés alapján a szerződés

³¹ Andréka 2022 86

³² Ag. át tv. 2. § b.) pont

³³ Ag. át tv. 2. § bb.) pont

³⁴ Ag. át tv. 2. § bc.) pont

³⁵ Ag. át tv. 2. § c.) pont

tárgyaként körülírt mező és erdőgazdasági hasznosítású föld tekintetében hasznosítási kötelezettség terhelje.

A gazdaságátadás célja tehát a generációváltás megvalósítása. És éppen ezért, mint kiemelt cél érdekében nem lehet gyakorolni a gazdaságátadással érintett mező- és erdőgazdasági hasznosítású föld tekintetében az elővásárlási jogot, és szigorú garanciális szabályokat kell kialakítani annak érdekében, hogy a felek ne visszaélészerűen alkalmazzák.

A felek megállapodhatnak, hogy a gazdaságátadó, a tulajdonában álló mező- és erdőgazdasági földek vagy azok egy részének használatát haszonbérlet, szívességi földhasználat, vagy erdőnek minősülő föld esetében valamely a Fétv.-ben³⁶ meghatározott jogcímen a leghosszabb időtartamra átengedi a gazdaságátvevőnek.

A gazdaságátadó a gazdaságátadási szerződés megkötését követően az élelmiszerlánc-felügyeleti információs rendszerben nyilvántartandó, az átadott gazdaságot érintő, új tevékenységet nem kezdhet, a gazdaság elemeinek, tulajdonjogának átadását követően az erdőgazdálkodói nyilvántartásban nyilvántartandó erdőgazdálkodói jogokat és kötelezettségeket a haszonvételi joggyakorlás kivételével nem gyakorolhatja. A gazdaságátadónak a gazdaságátadási szerződésben meghatározott, gazdaságunkhoz kapcsolódó élelmiszerlánc-felügyeleti információs rendszerben nyilvántartandó tevékenységeit törölni kell.³⁷ A gazdaságátadót törölni kell földművesekről, a mezőgazdasági termelő szervezetekről, valamint a gazdasági üzemközpontokról vezetett nyilvántartásokból is.³⁸

3.4 A gazdaságátadási szerződés kötelező tartalmi elemei³⁹ Meg kell határozni a felekre vonatkozó jogokat és kötelezettséget, a gazdaság egyes elemeit, az azokhoz kapcsolódó polgári jogi szerződéseket, s a szerződésekből fakadó jogokat és kötelezettségeket, emellett a gazdaság működtetéséhez kapcsolódó hatósági engedélyeket, támogatási eljárásokat és a támogatási eljárásokból fakadó jogokat és kötelezettségeket. Emellett a szerződés részét képezi a felek együttműködéséhez szükséges rendelkezése, továbbá mindazon rendelkezések, amelyeket a jogszabály a gazdaság egyes elemeire vonatkozóan előír.

A gazdaságátadási szerződést közokiratba vagy ügyvéd által ellenjegyzett magánokiratba kell foglalni. A gazdaságátadás során egy együttműködési időszak felépítése kötelező.

A felek a gazdaságátadási szerződésben legfeljebb 5 éves időtartamra együttműködést vállalhatnak a gazdaság közös működtetésére. Az együttműködés időtartama alatt a gazdaság átvevő a gazdaság működtetésében személyesen vesz részt. Ha a felek a gazdaság működtetésének költségeit megegyezésük szerint közösen viselik, a gazdaság átadó jogosult a gazdaság működtetésének eredményeire, a működtetési költségek viselésének arányában. A felek másképpen

³⁶ A Fétv. az alábbi jogszabály általános rövidítésére szolgál: 2013. évi CCXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CCXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról IX.fejeze

³⁷ Agr. át tv. 4. § (1) bek.

³⁸ Agr. át tv. 6. § (3) bek.

³⁹ Agr.át. tv. 3-6§ illetve az egyes szerződéstípusokra vonatkozó részletszabályok is irányadók

nem állapodnak meg, a gazdaság ügyeinek vitelére együttesen jogosultak, és az ügyviteli döntéseiket együttesen hozzák meg.

A szerződés legfontosabb része a jogutódlás. A polgári jogi szerződések tekintetében a gazdaságátvevő és gazdaságátadási szerződéssel minden, a gazdasághoz kapcsolódó polgári jogi kötelekben a gazdaság átvevő helyére lép. A felek szerződéseire, a Ptk. szerződés-átruházásra vonatkozó szabályai alapján jogutódlással jönnek létre.

Hatósági engedélyek tekintetében a gazdaságátvevő, a gazdaságátadási szerződéssel minden, a gazdasághoz kapcsolódó mező és erdőgazdasági tevékenység végzéséhez szükséges hatósági engedélyben a gazdaság átvevő helyére lép, ha azt kérelmezi, és megfelel a jogszabályban foglalt feltételeknek.

Támogatások esetében a gazdaságátvevő jogutódlással a gazdaságátadó helyébe lép azon jogok és kötelezettségek tekintetében, amelyeket az egyes európai uniós alapokból származó támogatások, támogatói okirat vagy támogatási szerződés határoz meg.

4. A családi gazdaságokról szóló és az agrárgazdaságok átadásáról szóló törvények hatása a földforgalmi jogszabályokra

4.1 A családi gazdaságról szóló törvény hatása a Fftv⁴⁰-re. A sarkalatos törvénynek minősülő földforgalmi törvényben alapelvei szinten megjelenik, hogy a mezőgazdaságban az agrártársadalom erősítését szolgálják a családi közösségek, az agrárvállalkozások fejlődése.⁴¹ Erre a célként megjelölt elvre hivatkoznak az agrárkamara helyi szervei, amelyek erősödő agrárvállalkozás tulajdonszerzését támogatja az erre a célra létrejött engedélyezési eljárásban.⁴²

Ha természetes személy földjeinek használatára olyan családi mezőgazdasági társaságot alakít, melyben legalább 25 százalékban tulajdonos, akkor a társaság részére átengedett földhasználati jog fikcióval saját használatnak minősül.⁴³ Ha saját

⁴⁰ Fftv: A mező-és erdőgazdálkodási földek forgalmáról szóló 2013.évi CXXIII. törvény

⁴¹ Fftv. preambulumban 4. bekezdés

⁴² A preambulumban értelmezése leginkább a helyi földbizottságok feladatait ellátó kamarai szervek gyakorlatához köthető. A gyakorlat értelmezése kapcsán lásd: Varga Zoltán: A helyi földbizottság szerepe a közigazgatási perben – A helyi földbizottság eljárásjogi evolúciója, az ügyféli minőség és a kereshetőségi jog vizsgálata a közigazgatási perben. *Kodifikáció és Közigazgatás*, 2017/2. sz. pp. 70–85.; Varga Zoltán: Quo vadis földbizottság? A helyi földbizottságok ügyféli jogállása és kereshetőségi joga. *Kodifikáció és Közigazgatás*, 2016/ 2. sz. pp. 77-86.; Olajos István: 17/2015 (VI.5.) AB. határozat földforgalmi törvény In: Gárdos-Orosz Fruzsina - Zakariás Kinga (szerk.) *Az Alkotmánybírósági gyakorlat : Az Alkotmánybíróság 100 elvi jelentőségű határozata*. 2. köt. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont, HVG-ORAC (2021) 1,160 p. pp. 573-592; Olajos, István: Die Entscheidung des Verfassungsgerichts über die Rolle, die Entscheidungen und die Begründetheit der Gründen der Stellungnahmen der örtlichen Grundverkehrskommissionen *Agrar- und Umweltrecht* 2017 /8. pp. 284-291.; Olajos István: Az Alkotmánybíróság döntése a helyi földbizottságok szerepéről, döntéseiről, és az állásfoglalásuk indokainak megalapozottságáról: Laikus szervek szerepe a földforgalom szabályozásában *Jogesetek Magyarázata* 2015/3 pp. 17-32.

⁴³ Fftv 13. §(2) bek ac) pont.

tulajdonú vállalkozás a tényleges használó, az ilyen típusú használat nem minősül al-haszonbérletnek,⁴⁴ ha továbbengedés ingyenes.⁴⁵

Az elővásárlási és elő-haszonbérleti jogok gyakorlása során a használó családi mezőgazdasági társaságok és termelők családi gazdaságának tagja, a több azonos ranghelyen, elővásárlási vagy előhaszonbérleti jogosultak között előnyben kell részesíteni. Ezt a jogintézményt a földforgalmi jog belső elővásárlási,⁴⁶ illetve előhaszonbérleti sorrendként⁴⁷ definiálja.⁴⁸

4.2. A családi gazdaságról szóló törvény hatása a Fétv.-re. A Fétv.-re gyakorolt hatásokat 6 önálló pontban foglaljuk össze:

1. A családi mezőgazdasági társaság nyilvántartott adatait a mezőgazdasági igazgatási szerv szabadon használhatja. A nyilvántartásban fennlévő adatait a társaság tulajdonosainak nem kell bizonyítani, ha valaki saját tulajdonú családi mezőgazdasági társaságának adja haszonbérbe a földet.⁴⁹

2. Nem kell postai utalványon vagy banki átutalással teljesíteni a haszonbér kifizetését, ha a haszonbérbeadó a tulajdonos, a haszonbérelő pedig az ő tulajdonában álló családi mezőgazdasági társaság. A haszonbér postai utalványon vagy banki átutalással történő kifizetését a koronavírus elleni védekezés hatásairól szóló 2021. évi XL. törvény írta elő. A személyes érintkezés csökkentése mellett a kifizetés bizonyíthatósága is indokolta az előírást. Ha a mező- és erdőgazdálkodási föld tulajdonosa és a tényleges művelést ellátó gazdasági társaság tagsága megegyezik, a pénzmozgás bizonyításának nincs gyakorlati jelentősége.⁵⁰

3. A családi körülmények kedvezőtlen megváltozása, amely után a természetes személy haszonbérelő nem tud eleget tenni a haszonbérleti szerződésből eredő kötelezettségeinek, a haszonbérleti szerződés azonnali hatályú felmondását eredményezheti.⁵¹ E rendelkezés, amely bár a családi gazdaságokról szóló törvény hatályba lépése előtt is része volt a Fétv.-nek, azonban nem terjed ki a társasvállalkozásokra, így a speciális felmondási okkal a családi gazdaságokról szóló törvényben érintett vállalkozások közül továbbra is csak az őstermelők élhetnek.⁵²

⁴⁴ Fftv 42. § ac) pont.

⁴⁵ A kivételi körrel lásd: Szilágyi 2020 op. cit., Olajos (2020) op cit., Anka Márton Tibor: Egymás ellen ható kodifikációk (Polgári Törvénykönyv és földforgalom) *Gazdaság és Jog*, 2015/10. pp. 13-19.

⁴⁶ Fftv 18. § (4) bek.

⁴⁷ Fftv. 46. § (4) bek.

⁴⁸ Cseh Tibor András: Fókuszban az elővásárlási jog *Kistermelők Lapja*, 2021/ 8. 11.; Leszkoven László: Az elővásárlási jogról - újra, de vélhetően nem utoljára *Gazdaság és Jog*, 2021/ 7-8. pp. 12-18.

⁴⁹ Fftv. 29. § (1).bek. j) pont

⁵⁰ Fétv. 50. § (4) bek. a. pont

⁵¹ Fétv. 59. §

⁵² E régóta fennálló szabály a magyar magánjogban mindig is az érdeklődés középpontjában állt: Suloky István halála; A tulajdonváltóság hatása a haszonbérleti szerződésekre; Az 1933 előtti német bírói gyakorlat és tankönyvek *Jogtudományi Közlöny* (1866-1934), 1934/19. sz. 112; Haszonbérleti szerződés megszüntetése *Jogtudományi Közlöny*, 1946/ 20. pp. 279-280; Olajos István: A haszonbérleti szabályozás árnyoldalai *Magyar Jog*, 2001/ 2. sz. 111-114.; Prugberger Tamás: A haszonbérleti szerződésről de lege lata és de lege ferenda *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 2004/1 455-482.; Orlovits Zsolt: Gazdálkodj jogosan. A haszonbérleti szerződés felmondása *Agrofórum: a növényvédők és növénytermesztők havilapja*, 2016/ 10. sz. 116-118.; Az örökös és a korábbi haszonbérelő között szerződést új szerződésként kell kezelni, és mint haszonbérleti ajánlatot ki

4. A földforgalmi törvény végrehajtási törvénye speciális, rendes felmondási okként nevesíti azt az esetet, ha a közös tulajdonban álló föld megosztására kerül sor, és az önálló tulajdonként, kimerésre kerülő résztulajdonos földjére is kiterjedően a teljes földrészletre úgy jött létre használati szerződés, hogy azt a tulajdonos nem írja alá, de hatálya kiterjed rá. Erre példa a szerződés kézbesítési védelem alapján történő keletkezése. Ebben az esetben az új tulajdonos, amennyiben földjét saját maga kívánja használni, beleértve saját tulajdonú mezőgazdasági társaságként történő használatot is, 60 napos felmondási idővel a gazdasági év végére felmondhatjuk a szerződést. Ezt a szabályt csak akkor kell alkalmazni, ha az eredeti használati szerződést 2014. január 1. után kötötték.⁵³ A felmondással azonban csak abban az esetben lehet élni, ha az új tulajdonost az eredeti használati szerződésről azért nem értesítették, mert az adatai a tulajdoni lapon nem voltak fellelhetők. Tehát ha egyszerűen a tulajdonostárs haszonbérbe adót felróhatóan hagyták ki az értesítésből,⁵⁴ és a szerződést ellenőrző mezőgazdasági igazgatási szerv nem volt kellően figyelmes, akkor az új tulajdonos a polgári bíróságok gyakorlata alapján nem tudja minden egyéb feltétel fennállása esetén sem felmondani a szerződést. Ez megalapozhatja az ilyen módon az új tulajdonosnak kárt okozó mezőgazdasági igazgatási szerv kártérítési felelősségét.⁵⁵

A földforgalmi jogszabályok hatályba lépése előtt keletkezett szerződésekre egyszerűbbek a szabályok. Bármilyen jogcímen történő közös tulajdon megszűnése esetén lehet a rendes felmondási okra hivatkozni, ha a használati szerződés létrejöttéhez szükséges tulajdonosi döntésben nem vett részt, az újonnan tulajdont szerző, de hatálya kiterjedt rá, és úgy nyilatkozott, hogy a tulajdonába kerülő immár önálló földrészletet saját maga kívánja használni. A saját használatba bele kell érteni a saját tulajdonú családi mezőgazdasági vállalkozást érintő használatot is. Ebben az esetben 60 nappal a gazdasági év vége előtt a gazdasági év végére kiterjedő hatállyal megtehető rendes felmondással megszüntetheti az önálló haszonbérleti szerződést.⁵⁶

5. Következő változás a családi vállalkozás részére történő ingyenes földátengedést biztosító szívességi használat fogalma. A szerződéskötés alapvető feltétele a családi mezőgazdasági társaságban meglévő tagsági jogviszony megszűnését a szívességi használat megszűnésének egyik eseteként nevesítő jogszabály.⁵⁷ A szívességi használat alapelve a felek között meglévő közeli hozzátartozói kapcsolat, ezért ezek a szerződések tipikusak a családi gazdaságok és tulajdonosaik, illetve családtagjaik közötti földhasználat átengedésénél. A földforgalmi törvény is elősegíti ennek a földhasználati kategóriának a megjelenését

kell függeszteni. Lényegtelen, hogy a felek miért kötöttek új szerződést a korábbi haszonbérbeadó halála után, új szerződésként kell a hatóságnak döntenie arról, hogy kik között hagyja jóvá a haszonbérleti szerződést: Kúria Kfv. II. 37 330/2016 Közigazgatási-gazdasági döntvénytár, 2018. (27. évf.) 3. sz. 28-31.(KGD2018.36)

⁵³ Fétv. 60. § (2) bek.

⁵⁴ Lásd: Fétv. 60. § (1) bek. b) pont utaló szabálya a 74. § (2) bekezdésére.

⁵⁵ Olajos István: A földforgalmi jog felelősségi rendszere In: Barta Judit – Barzó Tímea – Csák Csilla: *Magyarázat a kártérítési jogról* pp. 579-583 Wolters Kluwer Hungary Budapest 2018.

⁵⁶ Fétv. 109. §

⁵⁷ Fétv. 68. §

azzal, hogy az ilyen módon, családon belül átengedett föld nem számít bele a birtokmaximumba. A családot eredményező közeli hozzátartozói kapcsolat felbontása esetére 30 napot biztosít a jogszabály.⁵⁸ Ez a szabály a családi mezőgazdasági társaság és volt tag közötti jogviszony megszűntetésére és a jogviszony haszonbérleti szerződéssé történő átalakítására.⁵⁹

6. A következő kedvezményt biztosító kategória az erdőterületnek speciális használati jogviszonyaihoz tartozik. A zömében sok tulajdonos osztatlan közös tulajdonának kezelésére létrejövő szerződés három formáját nevesíti a jogszabály. Az erdőkezelés történhet erdészeti haszonbérlet, erdészeti integráció és szűkebb értelemben vett erdőkezelés formájában. Az erdészeti haszonbérlet az erdőterületek használatára és hasznainak szedésére jön létre. Az erdészeti integráció keretében az integrátor a saját és integrált erdőterületein közösen gazdálkodik, az adott évben elsajátított erdei haszonvételek mértékének megfelelő járadékot fizet az integrált tulajdonosoknak. Az erdőkezelő az erdei haszonvételeket a tulajdonos nevében és javára szedi be, saját erdőkezelői tevékenységéért illeti díj. Ez egy vállalkezési tevékenységnek minősül. Mindhárom forma esetében előírt, hogy az erdőkezelési tevékenységet végző erdészeti szakirányító vállalkozásnak minősül. Ezen szakképzettségi előírás alól kapnak felmentést az erdőhasználók, a tulajdonosaik erdőtulajdonát kezelik.⁶⁰

Ha a tulajdonos vagy földhasználó a tulajdonjog vagy földhasználat szerzési feltételeiként megtett nyilatkozatait nem tartja be.⁶¹ (Utólag elveszti földműves státuszát, a földet mással művelteti meg. Öt éves időtartamon belül kivonja a földet a művelés alól, jogerősen megállapított földhasználati díj tartozása keletkezik,) és azoknak a mezőgazdasági igazgatás és szerv által megtett felszólítás, majd bírság kifizetése ellenében sem tesz eleget, akkor az eljáró mezőgazdasági igazgatási szerv a föld hasznosításának átvételére kényszerhasznosítót jelölhet ki. A kényszerhasznosítás egy teljes gazdasági évre szól, és a kényszerhasznosító, a földet használó földművesként gyakorolhat előhaszonbérleti jogot. Kényszerhasznosító kijelölésére a mezőgazdasági igazgatási szerv egy kijelölési sorrendet követ. Sorrenden belül a jogosultak nagy száma indokolhat egy belső kijelölése sorrendet. Nagyszámú jogosult lehet a földműves tulajdonostárs, állattartó telep üzemeltetője, szomszédos földet használó természetes személy, három éve helyben lakó természetes személy. A belső kényszerhasznosítási sorrend első két helyén áll a családi mezőgazdasági vállalkozás tagja és az őstermelő mezőgazdasági vállalkozásának tagja áll.⁶²

4.3. Az agrárgazdaságok átalakulásáról szóló törvény hatása a földforgalmi jogszabályokra

1. Az Ag. át. tv 21. § -ában általános felhatalmazást ad a jogalkotó arra, hogy az általános földforgalmi szabályokra speciális rendelkezésekkel eltérően lehessen

⁵⁸ Fétv. 68. § (3) bek. e) pont

⁵⁹ Fétv. 68. § (3) bek. f) pont

⁶⁰ Fétv. 68/C-68/E. §

⁶¹ Fftv.62§ (1)

⁶² Fétv. 91. § (9) bek.

értelmezni.⁶³

2. A használat átengedésének nem minősülő esetek kibővülnek a társult erdőgazdálkodás 4.2. pontban elemezett eseteivel,⁶⁴ valamint a vetőmagtermeléshez szükséges terület biztosításához történő átengedésének esetével.⁶⁵

Érdekes jogalkotói módszer, hogy a családi gazdálkodást elősegítő törvény szabályai közé illeszt a jogalkotó alapvetően a gazdálkodás elősegítését szolgáló kivételt. A vetőmagtermelő nem csak a megtermelt magok minőségért, de a fajtaazonosságáért és a szaporodási képességért is felelősséggel tartozik. Ezek pedig akkor biztosíthatóak a szél által beporzott növényeknél, ha a közelben nincs olyan azonos fajú növény, amely a fajtaazonosságot veszélyeztetné. Ezért a tervezett vetőmag termelés üzemmértékének kialakításakor lehetőséget kell adni a vetőmagtermelőnek arra, hogy átvehesse alhaszonbérlet jogcímén az adott gazdasági évre a szomszédos földhasználó beporzással érintett területét. Ezért a megállapodásnak több hónappal meg kell előznie a tényleges vetőmagtermesztés megkezdését, így a tervezett területnagyság csak a megállapodás-sorozat végére alakul ki, többszörösére növelve az eredeti tervezett területnagyságot.⁶⁶

3. A használat átengedése alóli kivételi kör kiegészül a gazdaságátadást megelőző használat engedésével, valamint a tényleges gazdaság-átengedés esetével. Itt a gazdaság továbbvitelének érdeke és a felek megállapodása a jogalkotó akaratával egyezően magasabb rendű érdeknek minősül az Fftv.-ben általánosan preferált előhaszonbérleti és elővásárlási jogok gyakorlásánál.⁶⁷

4. Az Ag. át tv. pontosítja a hároméves földműves nyilvántartásban szereplés időtartamát. A földműves minőség a földforgalmi jogszabályok rendszerében szerzési képességet jelent. Ebbe az időtartamba számít bele családi gazdaságokkal kapcsolatban a házastárs általi használat időtartama vagyontársaság megszüntetése kapcsán, illetve a gazdaságátadó használat. Itt is kettősség figyelhető meg a szabályozásban, ugyanis fent említett, házastárs általi használat mellett az időtartamba beszámít a kényszerhasznosítóként történő használat is. Hasonló szabályozás érvényesül a használati szerződés időtartamának számításakor is.⁶⁸

5. Az Ag. át. tv. 24. § a legelső módosítással érintett felhatalmazás alapján kiveszi a mező- és erdőgazdasági földnek gazdaságátadási szerződéssel történő átruházását azon ügyletek alól, ahol az elővásárlási jogok érvényesülnek. Ez

⁶³ Fftv 2. § (5) bek: E törvény rendelkezéseit az agrárgazdaságok átadásáról szóló 2021. évi CXLIII. törvényben foglalt eltéréssel kell alkalmazni.

⁶⁴ Fftv. 13. § (2) bek. b).pont

⁶⁵ Fftv. 13. § (2) bek. c).pont

⁶⁶ A területtel kapcsolatban lásd a DUS vizsgálat követelményeit: Kókai Kunné Szabó Ágnes: A növényfajták iparjogvédelmi oltalmának sajátosságai In: Szilágyi János Ede szerk.: *Agrárjog- A magyar agrár-és vidékfejlesztési jog sajátosságai a globalizálódó Európai Unióban* pp. 298-303 304p

⁶⁷ A Fftv. 13. § (2) bekezdése a következő d) és e) ponttal egészül ki: *Az (1) bekezdés alkalmazásában nem minősül a használat átengedésének az, ha a tulajdonjogot szerző fél]*

„d) gazdaságátadási szerződés keretében engedi át a használatot;

e) a gazdaságátadási szerződés keretében átengedett használat időtartamának lejártát követően, vagy a használati jogviszonyok a gazdaságátadási szerződésben rögzített időtartamot megelőző megszűnése esetén engedi át a használatot.”

⁶⁸ Fftv. 48. § (1) bek. b) pont

konzekvens az Fftv. eddigi kivételi rendszerével, ahol a családtagok közötti ügyletek kivételt képeznek az elővásárlási szabályok hatálya alól. Ezt a főszabályt törí meg azonban a két törvény viszonyában az, hogy a gazdaságátadási szerződések alanyai között nemcsak a közeli hozzátartozó jogviszony, hanem a két fél között fennálló munkaviszony is alapul szolgálhat, így kiterjesztő értelmezés az eddigi gyakorlathoz képest.⁶⁹ Az elővásárláshoz hasonló jogosultságok érvényesülnek az előhaszonbérleti jogosultságok gyakorlásával kapcsolatban is.⁷⁰

6. Az Ag át. tv. 25. §-a kiveszi a gazdaságátadási szerződést a mezőgazdasági igazgatási szerv által vizsgálendő jóváhagyási feltételek közül, azonban az ügylet nem marad hatósági kontroll nélkül: egyrészt kontrollálja az ügyletet az ingatlanügyi hatóság, amely a Ptk. és a Ag. át tv. szabályai szerint vizsgálja az átadási ügylet szabályosságát. Ha az ügylet során a családi mezőgazdaság társaság átruházása is megtörténik, akkor az ügylet cégbírósági felügyelet alatt is áll. Szintén véleményezi a támogatási jogosultságok átruházását, főleg a történelmi bázis-jogosultságok esetében az agrár- és vidékfejlesztési támogatási hatóság. Az ügylet kivétele a mezőgazdasági igazgatási szervek ellenőrzése alól, az ügylet „lex specialis” jellege miatt indokolt.⁷¹ Hasonló szabályok érvényesülnek a haszonbérleti szerződés jóváhagyásával kapcsolatos eljárás esetén.⁷²

4.4. Az agrárgazdaságok átadásáról szóló törvény hatása a mező- és erdőgazdasági földek öröklésére. A mező- és erdőgazdálkodási földek öröklésének speciális szabályainak, amelyet Hornyák jelen cikk második pontjában elemzett műveiben kívánatosnak tekintett, és amelynek jogtechnikai kivitelezésére a Csák – Hornyák - Olajos szerzőtársak⁷³ kísérletet tettek, az ún. bekebelezési törvény⁷⁴ szabályai közé került beiktatásra.

Ingatlan közös öröklésére vonatkozó szabályozás. A jogalkotó az osztatlan közös tulajdon keletkezésének megakadályozása érdekében elrendelte, ha az örökös kizárólagos tulajdonában álló ingatlant a törvényes öröklés szabályai szerint több örökös közösen örökli, az örökösök annak érdekében, hogy az ingatlanon ne keletkezzen osztatlan közös tulajdon, háromféleképpen állapodhatnak meg: osztályos egyezséget kötnek, megosztják az ingatlant az egyes örökösöknek az ingatlan meghatározott részéhez történő hozzárendelésével, vagy az ingatlant egyben értékesítik, vagy az állam javára felajánlják.⁷⁵ Az Ag. át tv. 29. § a közös értékesítésre és megosztásra, valamint a más tulajdoni hányadának magához váltására állapít meg speciális szabályokat az alábbiak szerint:

A közös értékesítés és megosztás szabályai. Az értékesítés során eladóként az örökösök közössége vesz részt. Az ingatlan-nyilvántartásban az örökösök

⁶⁹ Fftv. 20. § c) pont

⁷⁰ Fftv. 47. § (2c) bek.

⁷¹ Fftv. 36. § (1) bek. f) pont

⁷² Fftv. 59. § (1) bek. d) pont

⁷³ Olajos István - Csák Csilla - Hornyák Zsófia: Az Alkotmánybíróság határozata a mezőgazdasági földek végintézkedés útján történő örökléséről In: *Jogesetek Magyarázata* 2018/ 1 pp. 5-19. , 15 p. (2018)

⁷⁴ A földeken fennálló osztatlan közös tulajdon felszámolásáról és a földnek minősülő ingatlanok jogosultjai adatainak ingatlan-nyilvántartási rendezéséről szóló 2020. évi LXXI. törvény (Bekeb. tv.).

⁷⁵ Bekeb. tv. 18/A. § (1) bek.

közösségének tagjait közbenső jogszerzőként kell feltüntetni az egyes örökösársakat illető tulajdoni hányad feltüntetése nélkül. A megosztás során a kialakításra kerülő ingatlan nem lehet kisebb a területi minimumnál.⁷⁶ A megosztás során osztatlan közös tulajdon nem alakítható ki.⁷⁷

A közösen örökölt ingatlan magához váltása. Az örökösársak bármelyike bejelentheti szándékát az ingatlan öröklésére, ha az ingatlanból nem alakítható ki legalább két, a területi minimumnak megfelelő ingatlan; valamely örökösársnak az ingatlanban fennálló örökrészére, ha a megosztás során ezen örökösársnak nem alakítható ki területi minimumnak megfelelő ingatlan.⁷⁸

A hagyatéki tárgyat több örökösárs bejelentése esetén a mezőgazdasági termeléssel hivatásszerűen foglalkozó örökösárs, ennek hiányában vagy e feltételnek megfelelő több örökösárs esetén a hagyatéki tárgy értékének a rá eső örökrész számítása során magasabb összeggel történő figyelembevételét vállaló, azonos vállalási összeg esetén az idősebb örökösárs öröközheti.⁷⁹

Ha az örökösárs által az örökölt ingatlan értéke meghaladja az örökrészének az osztályra bocsátott értékek figyelembevételével kiszámított értékét, a különbözetet a többi örökösárs részére meg kell térítenie.⁸⁰ A közeli hozzátartozók szerzésére vonatkozó illeték-kedvezmény⁸¹ csak akkor érvényesíthető, ha a megtérítése egy éven belül megvalósul.

4.5. Közös tulajdonban álló ingatlanhányad öröklésére vonatkozó szabályok. Itt a jogalkotói cél az eredetileg is osztatlan közös tulajdonban álló tulajdoni hányad további hányadok elaprózódásának, így az öröklési igénnyel élők száma növekedésének megakadályozása. Ennek érdekében a tulajdonostársak osztályos egyezségeket kötnek, a magáhozváltási eljárást kezdeményezik, vagy az ingatlanban fennálló tulajdoni hányadot egyben értékesítik, vagy az állam javára felajánlják.⁸²

4.6. Az osztályos egyezség és a magához váltási eljárás speciális szabályai. Mindkét eljárásban az örökösársak közössége vesz részt. Az ingatlan-nyilvántartásban az örökösársak közösségének tagjait közbenső jogszerzőként kell feltüntetni az egyes örökösársakat illető tulajdoni hányad feltüntetése nélkül.⁸³ Ha az osztályos egyezség körében az osztatlan közös tulajdon megszüntetésére nem került sor, az ingatlanban fennálló tulajdoni hányadot az örökösársak a törvényes öröklés szabályai szerint öröklik meg azzal, hogy azt öt éven belül értékesíteniük kell, vagy egyikük tulajdonába kell adni, vagy az állam javára fel kell ajánlaniuk.⁸⁴ A speciális közeli hozzátartozók és túlélő házastársak illetékmentességére vonatkozó illetékszabályok csak akkor alkalmazhatóak, ha az egyezségben foglaltakat az

⁷⁶ A területi minimumra vonatkozóan lásd a Bekeb. tv. 11. §-át.

⁷⁷ Bekeb. tv. 18/A. § (2)-(4) bek.

⁷⁸ Ag. át. tv 29§

⁷⁹ Bekeb. tv. 18/A. § (5) és (6) bek.

⁸⁰ Bekeb. tv. 18/A. § (7)-(8) bek.

⁸¹ Az illetékkedvezményre lásd: 1990. évi CXIII. törvény 16. § (1) bekezdés j) pont.

⁸² Bekeb. tv. 18/B. § (1) bek.

⁸³ Bekeb. tv. 18/B. § (2) bek

⁸⁴ Bekeb. tv. 18/B. § (3) bek.

örökösársak egy éven belül teljesítik.⁸⁵

5. Át kell-e alakítani a családi gazdaságokat? Kell-e lépéseket tenniük a már meglévő mezőgazdasági termelő-szervezeteknek?

A válasz, amelyet a cikk címében feltett kérdésre adhatunk, az, hogy nem kell, de érdemes. A mezőgazdasági termelőszervezetet, amely speciális földhasználati joggal rendelkezik a földforgalmi jogszabályokban, a következőképpen definiálja a Fftv. 2. § 19. pontja: [m]ezőgazdasági termelőszervezet a mezőgazdasági igazgatási szerv által e törvény végrehajtására kiadott rendeletben meghatározott feltételek alapján nyilvántartásba vett, tagállami székhelyű jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet,

1. amelynek alaptevékenysége olyan mező-, erdőgazdasági tevékenység, illetve kiegészítő tevékenység, amelyet a jogügyletet megelőzően legalább 3 éve folyamatosan folytat,

- éves értékesítése nettó árbevételének több mint a fele a mező-, erdőgazdasági tevékenységből, illetve a kiegészítő tevékenységből származik, és

- legalább egy vezető tisztségviselője, vagy a cégvezetője a mező-, erdőgazdasági tevékenységet, illetve a kiegészítő tevékenységet a szervezetben fennálló tagsági viszonyához kapcsolódóan gyakorolja, és e törvény végrehajtására kiadott rendeletben meghatározott mezőgazdasági vagy erdészeti szakirányú szakképzettséggel vagy szakképesítéssel, vagy a mezőgazdasági igazgatási szerv által igazolt legalább 3 éves üzemi gyakorlattal rendelkezik, vagy

2. amely újonnan alapított mezőgazdasági termelőszervezetnek minősül,

3. amely nemzeti park igazgatóságának minősül,

4. amely erdőgazdálkodásra jogosult erdészeti szakirányító vállalkozásnak minősül.

A legfontosabb disztinkció a családi gazdálkodásról szóló törvény üzemformái és a mezőgazdasági termelőszervezet között, hogy a mezőgazdasági termelőszervezetre vonatkozik minden földforgalmi korlátozás, egy preferált tevékenységet végző speciális szakértelemmel bíró agrárvállalkozás, erdészeti szakirányító vállalkozás, vagy több, a természetvédelem közreműködő vállalkozás tevékenységének irányítását végző nemzeti park igazgatóság. Speciális 1200 hektáros birtokmaximumot használhat, és ha a saját tulajdonosainak a földjét használja, akkor nem minősül saját használatnak.⁸⁶

Ezzel szemben, ha ugyanez a szervezet megfelel a családi gazdaság, az őstermelők családi gazdasága vagy a családi mezőgazdasági vállalkozás fogalmának, akkor előnyben kell részesíteni a földszerzés során, azonos elő-haszonbérleti kategórián belül előnyt élvez. Egyebekben a mezőgazdaság termelőszervezet előnyeit élvezi. A Fétv.-ben nem kell bizonyítani a haszonbérleti díj átutalásának nyomomonkövethetőségét, hivatkozhat a mezőgazdasági igazgatási szervnél nyilvántartott adatainak ismert voltára. Ha a családi gazdaság tagja vagy

⁸⁵ Bekeb. tv. 18/B. § (4) bek.

⁸⁶ Fftv. 13§ (2).bek.

vezetőjének mint haszonbérlónek családi vagy életkörülményeiben olyan kedvezőtlen változás következne be, hogy a föld használati kötelezettségének nem tud eleget tenni, élhet a rendkívüli felmondás lehetőségével. A szívességi használat mint speciális földhasználati jogcím alapja a családi kapcsolatok megléte, ennek megszűnése után a felek jogviszonyát 30 nap elteltével rendezni kell. Önálló, nem szankciós felmondási jogcím, ha valaki addig közös tulajdonban áll, és harmadik személy használatában álló földrészletének tulajdonjogát a közös tulajdon megszüntetése következtében megszerzi, és azt saját maga, vagy legalább 25%-os tulajdonában álló családi gazdaság fogja megművelni. Sajnálatos, ugyanis a rendes felmondással élők 90%-ának tulajdonszerzését megakadályozza a kitétel, hogy a felmondás jogával ebben az esetben csak akkor élhet, ha a földhasználat az eredeti közös tulajdonban álló földrészlet egészére vonatkozott, vagy ha egy részére vonatkozott, akkor azért terjed rá ki a használati szerződés hatálya, mert ez kézbesítési vélelem alapján mint elérhetetlen tulajdonostársa vonatkozott.⁸⁷

Az agrárgazdaságok átadásáról szóló törvény azonban a gazdaságátadást mint folyamatot kiveszi a földforgalmi jogszabályok hatálya alól, nem vonatkoznak sem a gazdaság-átadáshoz kapcsolódó használatba adásra, sem a végleges átruházásra az elővásárlási és elő-haszonbérleti jogok sem anyagi, sem eljárási jogi szabályai, és az ügylethez nem kell a mezőgazdasági igazgatási szerv jóváhagyása. Így elmondható, hogy a vagyonösszeség részeként gazdaságátadásra kerülő mező- és erdőgazdasági földek értékesítése kikerül a földforgalmi szabályozás hatálya alól, és négy szerződéstípusban az agrárgazdaságok átadásáról szóló törvény és a Ptk. alapján a felek határozhatják meg annak tartalmát, és az ingatlanügyi, a támogatási és a cégjogi szabályok alapján kerül sor az ügylet engedélyezésére.

Az alapkérdésre válaszolva: a generációváltás után sokkal egyszerűbb dolga lesz annak a mezőgazdasági termelőszervezetnek, amely családi vállalkozásként vagy östermelőként definiálja önmagát.

Irodalomjegyzék

- Mikó András: Kedvezőbb adózási rendszer *Magyar Mezőgazdaság* 2021. január 6. 4243.p
- Schiller-Dobrovitz Alexandra: Új kihívások a családi gazdaságokban a családi gazdaságokról szóló törvény tükrében *Jogi Tanulmányok* 2021. 59-71 pp.
- István Olajos: Creation of family farms and its impact on agricultural and forestry land trade legislation under publishing *JAEL* 2022/33 10 p.
- Kapronczai István: A magyar mezőgazdaság az adatok tükrében *Agrárgazdasági információk* 2010/12. pp. 101-115 14p
- Fónagy Sándor: A kárigény megítélése terménypiaci jogvitákba *Gazdaság és Jog* 2012/10 pp. 17-23
- Szakáll Róbert: Adásvételi vagy mezőgazdasági termékértékesítési szerződés? *Gazdaság és Jog* 2012/10 pp. 23-26.

⁸⁷ Fétv 60§ (1) bek. b.pont

-
- Csirszki Martin Milán: Unfair trading practices in the agriculture and food supply chain – comparing the 2019/633 EU directive with the Hungarian regulation In: *European Integration Studies* 2021/1 pp. 191-197., 7 p. <https://doi.org/10.46941/2021.se1.191-197>
 - Csirszki Martin Milán: Tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok a mezőgazdaságban: Az uniós irányelv összevetése a magyar szabályozással *Magyar Jog* 2021/ 3 pp. 156-163. , 8 p.
 - Novák László- Szabó Csaba (2007): Fiatal mezőgazdasági termelők támogatása és a gazdaságátadás In: *Agrárágazat* 2007/8. szám 10-11
 - Pólya Árpád - Varanka Mariann (2013): Ki veszi át a stafétabotot- Generációváltás az agráriumban In: *Agrárágazat* 2013/9. 20-23
 - Székely Erika (2009 a): Nemzedékváltás a mezőgazdaságban In: *Agrárgazdasági Információk* 2009/2. szám 66. AKII Budapest illetve Pólya Árpád- Varanka Mariann (2013 a): Generációváltás az agráriumban II. - a családi vállalkozások mérföldköve In: *Agrárágazat* 2013/10.
 - Hornyák Zsófia: *A mezőgazdasági földek öröklése* PhD. értekezés tézise Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola Miskolc (letöltés ideje: 2019. december 2.)
http://real.mtak.hu/93383/1/jav_PRESS_vegl_beliv_HornyakZs_Monografia_20190226.pdf
 - Hornyák Zsófia: Richtungen für die Fortentwicklungen: Beerbung des Grundstückes: Továbbfejlesztési irányok: földöröklés, *Agrár- és Környezetjog* 2018/25, 107-131. <https://doi.org/10.21029/JAEL.2018.25.107>
 - Hornyák Zsófia: Die Regeln bezüglich des landwirtschaftlichen Gewerbes in einer Rechtsvergleichsanalyse: A mezőgazdasági üzemre vonatkozó szabályok jogösszehasonlító elemzésben, *Agrár- és Környezetjog* 2018/24, 33-60. <https://doi.org/10.21029/JAEL.2018.24.33>
 - Csák Csilla, Hornyák Zsófia, Kocsis Bianka Enikő: The altering Hungarian regulation of transactions in agricultural lands. In: Christian Dumiriu Mihes, Diana Cirmaciu (szerk.): *Current questions and european answers on the field of law and justice in Romania and Hungary*, Editura Pro Universitaria, Bucuresti, 2016, pp. 86-94
 - Kókai Kunné Szabó Ágnes: A növényfajták iparjogvédelmi oltalmának sajátosságai In: Szilágyi János Ede szerk.: *Agrárjog- A magyar agrár-és vidékfejlesztési jog sajátosságai a globalizálódó Európai Unióban* pp. 298-303
-
-